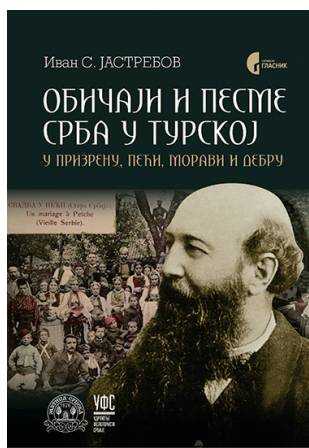

ПРИКАЗИ И БЕЛЕШКЕ

Приказ

Обичаји и песме Срба у Турској

Иван Степанович Јастребов, *Обичаји и песме Срба у Турској, у Призрену, Пећи, Морави и Дебру*. Прир. Валентина Питулић и Бошко Сувајцић. Београд, Нови Сад: Удружење фолклориста Србије, Службени гласник, Матица српска, 2020, 613 стр.

Дела знаменитог Ивана Степановича Јастребова (1839–1894), фолклористе, етнолога и историчара, настајала у другој половини деветнаестог века, од изузетног су значаја за српску културу. Однедавно, захваљујући крупном издавачком подухвату Службеног гласника, поново су у фокусу научне и културне јавности. У оквиру Гласникове библиотеке Саборник (уредник Борисав Челиковић) објављена су Јастребовљева дела *Стара Србија и Албанија: забелешке с путовања* (2018. године, 4. издање 2020. г.) и *Подаци за историју српске цркве и народа: из путничких записника* (2020). *Обичаји и песме Срба у Турској*, објављени у оквиру исте би-

блиотеке у поузданом преводу Весне Смиљанић Рангелов и редакцији Валентине Питулић и Бошка Сувајцића, затварају Јастребовљево трокњижје о српској народној култури, историји и традицији на просторима Старе Србије, Македоније и Албаније. Уз Службени гласник, као суиздавачи овог издања јављају се Матица српска и Удружење фолклориста Србије, који су и у досадашњем свом раду указивали на значај Јастребовљевог рада и његово место у токовима српске и словенске фолклористике (суорганизатори научног скупа посвећеног фолклорној баштини Срба са Косова и Метохије и делу руског научника и суиздавачи зборника радова са тог скупа: *Савремена српска фолклористика V. Фолклорно наслеђе Срба са Косова и Метохије у словенском контексту*).

Јастребов је своје теренске записе народних умотворина и описе обичаја и веровања Срба из оновремене Турске први пут објавио 1886. године у Санкт Петербургу, под насловом *Обычаи и пѣсни*

турецкихъ сербовъ, при чему су записи умотворина остали у оригиналу. Дело је наишло на изванредан пријем, па је 1889. изашло допуњено издање, према којем је приређен и овај први српски превод. Настала током дугогодишњег дипломатског службовања у Скадру, Призрену, Јањини и Солуну, Јастребовљева збирка народних умотворина, обичаја и веровања израсла је из непосредног контакта са носиоцима традицијске културе, па се одликује свежином, непосредношћу и аутентичношћу. Са изоштреним оком за детаље и приповедачким талентом, Јастребов је оставио драгоцене податке о фолклорној култури хришћанског становништва Старе Србије. У његовим записима текстови народних умотворина дати су заједно са описом контекста извођења, а доводе се и у везу са ширим друштвеним и културноисторијским кретањима. Јастребов се трудио да донесе саму грађу, али је повремено наступао и с позиције научника коментаришући генезу и смисао одређених обичаја, веровања, мотива, језичких одлика, те давао компаративне напомене (ареалне и временске). Понекад је знао да заузме и критички став, да проговори с позиције носиоца грађанске културе, па и да се подсмехне или зачуди неком обичају. Али, тиме његова сведочанства постају још драгоценија, лишена (свесне) тенденциозности.

Јастребовљево дело отвара се прегледним предговором у којем аутор образлаже нека од својих сакупљачких начела и методологију. Он своје дело поставља у контекст српско-бугарског спора око Македоније и заузима полемички став према одомаћеној бугарофилској струји руске фолклористике, лингвистике и етнологије у којој је, према речима аутора, „постало уобичајено да се појам Македоније повезује са схватањем да ту земљу насељавају Бугари, па се није ни помишљало да у њој живе Срби“. Јастребов утемељено и зналачки говори о различитим притисцима које Срби и српско име трпе у овим поробљеним крајевима. Комбинујући непосредне увиде с терена са научним знањима свога доба и својим дипломатским увидима, аутор указује на домете бугарске пропаганде и бугаризације, открива механизме (ре)креирања националних и етничких идентитета и све то доводи у везу с доминантним дискурсом руске науке, штампе и јавног мњења свог доба. Полемичка нота (против „бугаромана“) одредиће и кључне тачке Јастребовљевог предговора, па ће у њему доминирати језикословна питања (у складу с тезом о језику као критеријуму етничке интеграције и дистинкције). Нарочита пажња посвећена је фонетским одликама језика песама, фонемама *ћ*, *ђ*, *џ* као дистинктивним одликама српског гласовног система и начинима њиховог писања употребом старих графема.

Обимну грађу аутор је организовао ослањајући се на народно-хришћански календар и обичаје животног циклуса, при чему је

уочљиво да је највише грађе везане за зимски и пролећни обредно-обичајни комплекс, док међу обичајима животног циклуса првенство има свадба. Од овог принципа излагања грађе аутор је делимично одступио износећи бројне, жанровски хетерогене умотворине које именује као „песме за све прилике“, а под којима подразумева песме „које се певају приликом обичних забава током целе године“. Од календарског принципа се одступило и приликом описа обичаја везаних за славу којима Јастребов отвара своје дело. Полазећи од значаја који прослава крсног имена има у српском народу и издвајајући овај обичај као дистинктивно обележје српског етноса, Јастребов детаљно описује обичајне радње којима се одликује слава, наводи песме које се певају у различитим етапама славског обичаја, при чему неретко истиче своју позицију сведока. Јастребов доноси описе обичаја који прате прославу славе у призренском, моравском и дебарском крају. Пошто опише припремне радње (спремање колача, кољива, свеће, набавку тамјана, вина, јелеја), аутор представља сечење колача, славску трпезу, напијање у славу, етикецију која влада међу гостима, обичајне радње и веровања. Ови описи проткани су и записима лирских песма, здравица и благослова. Иако истиче да се с особитом радошћу о славама певају „старе јуначке песме“, у оквиру описа славских обичаја Јастребов их не наводи.

Опис зимских обредно-обичајних радњи, уз навођење песама које те активности прате, у потпуности одговара народном календару. Опис отпочиње приказом обичаја везаних за прославу Светог Игњата, а завршава се описом Поклада. Између ових двају граничних празника зимског циклуса, аутор је описао обредно-обичајне радње при коледану, на Бадњи дан, Божић, Василицу и Богојављење. Описе је допунио записима песама које се изводе на ове празнике. Коледарским песмама илустроване су етапе обредног опхода коледара. Божићни обредно-обичајни комплекс детаљније је приказан упоредним описом обичаја у Морави, Средској и Сиринићкој жупи, Пећи, Призрену, селима Призренског Подгора и Дебру. Занимљиво је да је фонд песама које се певају о Божићу жанровски шароликији од оног описаног код Вука Караџића. У селима Призренског Подгора на Божић, пре зоре, девојке певају песме на ранилу. За разлику од полетности и ведро расположења коледарских песама које су усмерене на призивање обиља, рађања и плодности, овде налазимо и тамније тонове (девојачка туга за братом, вила устрели јунака). Опис божићних обичаја у Дебру праћен је већом руковети жанровски разноликих песама које се у овом крају изводе на Божић, после ручка. Поред лирских овде налазимо и епске (мегдани, различити типови јуначких женидби) и епско-лирске песме (легендарне и, нарочито, новелистичке с мотивима женске победе). Међу

епским песмама предњаче оне о Марку Краљевићу. Неке од њих уносе нове мотиве у Маркову епску биографију, а занимљива је она у којој се успоставља породична веза између Марка и Змаја Огњеног Вука (ожењо се Марковом сестром). Међу овим песмама налазимо и варијанте чувених Вукових песама, као што су *Женидба краља Вукашина* и *Бола-ни Дојчин*. С друге стране, као пример песама које се на Божић певају у Призрену, наведене су само лирске песме за које је истакнуто и да се певају у колу. Међу њима доминирају љубавне песме. Руковет религиозних лирских песама из села Галичник (код Дебра) наведена је у склопу обичаја о Богојављењу.

Обичајима о Великом посту отвара се пролећни обредно-обичајни циклус, у оквиру кога су описани још и лазарице, васкршњи празници (Страсна недеља, Васкрс), Ђурђевдан, Јеремијиндан, Руса среда, Видовдан. Међу обичајима о великим хришћанским празницима током Великог поста (Тодорова субота, Четрдесет мученика, Благовести) издваја се паљење обредних ватри које прати певање лирских песама „на ранило“. За разлику од претходних божићних песама на ранилу ове су ведре, са шаљивим елементима. У њима се љубавни мотиви мешају с онима којима се призива плодност. Занимљиво је и како се једна епска песма о Марку због своје теме везала за обележавање Великог поста. Реч је о чувеном мотиву ослобађања робља (Крстић, N 1,2,1). Марко, пошавши да се причести, сретне поворку робља и пошто не успе да их откупи, потегне мач и прекрши пост, али учини духовни подвиг. Пре васкршњих празника Јастребов детаљно описује обред лазарица, „путујуће оперете“, и доноси приличан број записа лазаричких песама из Призрена, Хоче, Средске жупе, Дебра. Јастребовљево казивање о Васкрсу, за разлику од оног о Божићу и слави, сажето је, описи обичаја уступили су место записима лирских песама (уз понеки епски фрагмент или епско-лирску песму) које се певају при прослави овога празника у гњиланском крају, Средској жупи и Дебру. Певање ових песама често је праћено играњем кола, а занимљиво је да у њима ретко срећемо легендарне, хришћанске мотиве. Ђурђевдан и ритуалне радње које га прате у знаку су плодности, наглашене су и профилактичке радње везане за стоку, као и значајна улога биља у обичајима о овом празнику (кићење биљем, бербa, лечење). Јастребов наводи неколико биљарских песама из дебарског краја и једну нетипичну из Призрена. У овом случају реч је заправо о епско-лирској песми о обљубљеној посестрими која се највероватније везала за биљарице због уводне ситуације (девојка залута у гори берући биље). У збирци се налазе и лирске песме које се о Ђурђевдану певају у Призрену, Призренском Подгору, околини Гњилана, по селима Косова поља, најчешће уз обредно љуљање. Међу њима су најбројније љубавне, а поједине

се приближавају печалбарским песмама. Ни у једној од ових песама, међутим, не налазимо лик коњаника и змајеубице карактеристичан за традицијску представу о Светом Ђорђу. Казивање о Јеремијиндану, Русој среди и Видовдану је сажето, сведено на неколико веровања. Поводом празновања Светог Јеремије истакнуте су обичајне радње усмерене на заштиту од змија, док је обредно чишћење куће у фокусу казивања о Русој среди. Видовдан је поменут тек узгредно, о њему се говори као о празнику сећања на косовске страдалнике, док је паганска основа празника занемарена, чак се истиче да се „на овај дан не ради ништа што би било вредно нарочите пажње“.

Додоле су једини обред летњег циклуса који помиње Јастребов. Слично као и у случају коледара, и овде је примећено да се обичај изводи у срединама с већинским хришћанским становништвом, док у мешовитим срединама улогу додола преузимају Роми. Описом обичаја у време жетве, које се поклапа са крајем летњег и почетком јесењег циклуса, затвара се Јастребовљево излагање грађе према народно-хришћанском календару. Међу песмама које се певају издвајају се жетелачке и љубавне, понекад и са шаљивим мотивима, у појединима се препознаје обредна основа која за циљ има заштиту поља од непогода.

Најобимнију групу песама Јастребовљеве збирке чине жанровски различите песме, невезане за одређени обредни или обичајни контекст, које Јастребов именује као „свакидашње“ или песме „за све прилике“, а које су сакупљене по селима Мораве, Косова поља, Сиринићке и Средачке жупе, затим из Дебра и Призрена. Међу овим песмама највише је лирских, и то љубавних, а налазимо и религиозне и шаљиве лирске песме. У овој скупини су и епске песме о различитим типовима јуначких женидби, ослобађања из тамнице, ослобађања робља, с мотивима јуначког попевања кроз гору, узимања у војнике. Доминирају песме старијих времена, а најопеванији јунак је Марко Краљевић. За цара Душана везане су две песме с наглашеном хришћанском стилизацијом – реч је о варијантама о зидању Дечана и пропасти царства због царевих грехова. Овим песмама блиске су историјске и легендарне баладе које употпуњују руковет „свакидашњих“ песама.

Док се у опсежнијем делу своје збирке Јастребов држао календарског принципа као критеријума класификације грађе, у другом делу он ће посегнути за излагањем грађе према животном циклусу. Описани су свадбени обичаји и обичаји приликом рођења и погребца, уз навођење народних умотворина које их прате. Свадба је врло исцрпно описана. Највише пажње поклоњено је приказу свадбених обичаја у Призрену и Дебру, одакле је највише и песама. Указано је и на неке локалне варијације обичаја у Пећи, Морави, селима пећког и призренског краја. У опису свадбе наглашенија је социјална позадина обичаја.

Јастребов оставља драгоцене податке о патријархалним погледима на брак, указује и на економску страну брака и њоме условљене обичаје. Описују се све етапе свадбе, од просидбе до првича, и паралелно се приказују дешавања у младожењиној и младиној кући. Како је песма пратила сваки сегмент свадбе, наведени су и бројни записи песама, уроњени у контекст у ком се изводе. Реч је о различитим врстама лирских свадбених песама са широким спектром осећања, од величања девојачке лепоте (нарочито приликом описивања припремања младе и њеног руха), изражавања благослова, веселих тонова који прате полазак по девојку и њено довођење у младожењин дом до тужбалички интонираних песама којима се млада опрашта од дома. Занимљиво је да се међу песмама певаним на девојачкој вечери у Призрену нашла и једна епска песма о неверној љуби, као и неколико новелистичких песама с мотивима женске победе.

За разлику од свадбе, обичаји при рођењу и погребу приказани су у општим цртама и делују незаокружено. Говорећи о рођењу, Јастребов ће приказати различите профилактичке радње при порођају и четрдесет дана по њему. Укратко су приказани и обичаји приликом прве стриже. Поводом погребних обичаја илустроване су неке од радњи које треба да омогуће безбедан прелазак покојникове душе и заштите заједницу живих. Указано је на начине жаљења и неке специфичности погребних обичаја при смрти домаћина или детета.

Збирка народних умотворина затвара се загонеткама и изрекама које је Јастребов унео у друго издање. Загонетке су сакупљене у Средској жупи, призренском, пећком, косовском, скопском, тетовском крају, као и у Дебру, Велесу, Струги, Прилепу, док су изреке, којих је тек неколико, из Велеса и Прилепа. Ове жанрове Јастребов је унео желећи да удовољи Јагићу, који се подстакнут првим издањем заинтересовао за језичке одлике песама, па је саветовао аутора зборника да донесе и записе изрека, прозе и свакодневног говора. Овај последњи облик Јастребов је илустровао збирком писама упућених руском конзулату у Солуну („Писма Срба у Турској“). Јастребов инсистира на српским језичким одликама овдашњих говора, па збирку писама отвара одломцима из средњовековних писама српских владара, „да би читалац могао видети до ког степена су она слична по језику, ортографији и конструкцији изреченог“. Писма, међу којима је највише писама црквених великодостојника, у српском издању дата су фототипски. Она представљају драгоцену грађу не само за језичку историју и дијалектологију него и за нашу културну и друштвену историју деветнаестог века.

Јастребовљево издање било је опремљено речником непознатих речи (архаизама, историзама, локализама) и неопходним регистрима

(именски и регистар имена места). Оригинални регистри у српском преводу допуњени су додатком речнику који је израдила Весна Смиљанић Рангелов. У додатку се углавном наша изворна лексика везана за обичаје и обредне радње које су описане у Јастребовљевим прилозима. Издање је допуњено и каталогом места у којима су записане песме (каталог сачинила Гордана Ђилас). Научну апаратуру српског издања допуњује и синтетички, прегледни поговор који су сачинили приређивачи Валентина Питулић и Бошко Сувајџић. У поговору се Јастребовљев рад у области фолклористике, етнологије и историје синхронијски и дијахронијски контекстуализује и сагледава на фону ширих културних кретања деветнаестог века. *Обичаји и песме Срба у Турској* посматрају се у вези с осталим Јастребовљевим радовима. Прати се рецепција овог дела у научној и културној јавности од првог издања па практично до нашега доба. Такође, указано је на Јастребовљеве методолошке принципе и критеријуме класификације грађе, а представљена је и сама грађа која се сагледава и у вези с Ерлангенским рукописом и Вуковим збиркама.

Јастребов се својом збирком укључује у низ Вукових следбеника и значајних деветнаестовековних фолклористичких подухвата (углавном истакнутих појединаца) којима се тежи сакупљању и презентовању фолклорне грађе нашег народа у свој њеној регионалној разуђености. Будући да доноси грађу са, у оновременој науци, скоро потпуно непознатих и загонетних територија, Јастребовљева збирка значајна је и као прво велико дело о фолклору Старе Србије. Реч је о збирци од изузетног значаја за науку, и то не само за фолклористику него и за етнологију, лингвистику, историју. С друге стране, изузетне уметничке вредности дела народног ствараоца садржаних у овој књизи, те гипка Јастребовљева реченица и приповедачки таленат, чине ову збирку пријемчивом и за ширу читалачку публику. Објављивање српског превода Јастребовљевог дела после више од сто година од његовог излажења велики је догађај за српску науку, али и за српску културу и културну самосвест. Овај издавачки подухват уздарје је српске науке Јастребову и израз свести да се кроз свестрану спознају традиције потврђује и идентитет једног народа, што је посебно значајно у временима у којима смо суочени с различитим видовима оспоравања и покушајима прекрајања наше материјалне и духовне баштине с ових простора.

МА Дејан Илић

Институт за књижевност и уметност, Београд
Е-пошта: dejan.ikum@gmail.com

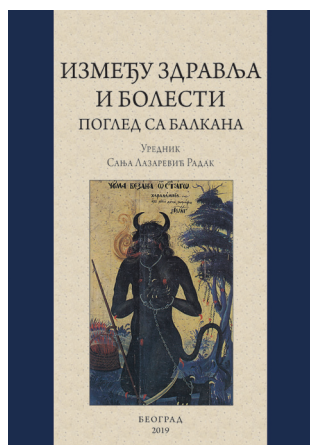
Примљено: 20. 4. 2021.

Прихваћено: 10. 5. 2021.

Приказ

Болест из угла хуманистике

Између здравља и болести: Поглед са Балкана. Ур. Сања Лазаревић Радак. Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“, 2019, 220 стр.

Зборник радова *Између здравља и болести: Поглед са Балкана*, који је уредила Сања Лазаревић Радак, резултат је рада на пројекту *Дунав и Балкан: културно-историјско наслеђе* Балканолошког института САНУ, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије. Зборник чини дванаест радова, а додат је и регистар болести које се у текстовима обрађују. Студије из различитих области хуманистике – историје, историје уметности, књижевности, етнологије, антропологије, лингвистике, политичког дискурса – обрађују неку од тема која се тиче везе између културе и болести.

Зборник отвара рад под насловом: *Bolesnik u predvorju Evrope: patografije balkanskih svetova* етнолога-антрополога Сање Лазаревић Радак и Томислава Ороза. У овој у основи имаголошкој студији даје се дијахронијски приказ слике о Другом (hetero-image) о Балкану, „бурету барута“ које се традиционално сматра болесним делом Европе. Грађа на којој аутори промишљају слику о Другом обухвата одабране деветнаестовековне књижевно-литерарне текстове, ратне извештаје и политичке анализе, као и савремене новинске чланке. Размишљајући у метафорама о болести (и здрављу), аутори показују да је представа о Балкану у последња два века више-мање конзистентна, упркос великим напорима које је, рецимо, идеологија СФРЈ улагала да се таква слика промени.

Историчарка уметности Љиљана Стошић у раду *Ликовне представе болести и оболелих на Балкану* говори о начинима приказивања болести људи, животиња, па и биљака у византијском и позновизантијском сликарству и уметности барока, где схватања о болести остају у оквирима јеванђељских и хагиографских циклуса ве-

заних за Христова и Богородичина чуда и чуда појединих светитеља. С обзиром на то да су болесни чланови породице, као грешка природе и непредвидиве генетске комбинаторике на Балкану, најчешће били скривани и прећуткивани пред даљом родбином, ауторка у другом делу студије на примерима показује да се у српској грађанској уметности 18. и 19. века тема болести испрва стидљиво појављује на жанр-сценама, портретима и аутопортретима, да би се тек крајем 20. и почетком 21. века одомаћила и у експлицитнијим формама.

Наредни рад у зборнику, *Демонски узрок болести и религиозно-магијски начин лечења* пољског медиевисте и слависте Павела Дзиадула, у извесном смислу се наставља на претходну студију у којој је указано да, према хришћанском веровању, болест долази од демона и из греха, односно да се може излечити преко молитве упућене свецима, Исусу или Богородици. Аутор анализира молитвене списе из двају рукописа Народне библиотеке Србије у којима се апокрифни детаљи, у виду елемената магијских формула (попут, рецимо, басми) веома суптилно прожимају с канонском хришћанском топиком. Раздвајање ова два слоја није могуће јер су канонски каткад повезани с апокрифним, о чему сведоче одређене заклетве.

У основи рада Биљане Сикимић (*Болест које нема: црви у ушима*) стоји претпоставка да је веровање у дијагнозу црва у ушима, односно поверење у технику извлачења црви цевчицом – а то је превара, мађионичарски трик који изводи Ромкиња – засновано на традиционалним медицинским знањима о црвима као последици запуштених рана. Ова студија прати хронологију знања о пракси вађења црва из ушију: од етнолошких извора с почетка 20. века (радови етнолога Тихомира Р. Ђорђевића и лекара Александра Петровића), преко истраживања медицинских просветитеља попут лекара Милана Јовановића Батута, до савременог, постмодерног тренутка, где ауторка за примере узима дело књижевника Васе Павковића и блогове на којима се обрађује ова тема. На тај начин се показује како се некадашњи традиционални методи лечења у савремености трансформишу у алтернативне.

Рад Росане Ратковчић и Сузане Марјанић (*Odnos tradicijske i konvencionalne medicine – sufijsko liječenje na primjeru šejha Mesuda efendije Hadžimejlića*) има дихотомијско устројство: уводни, теоријски део настао је као „фрагментарни мemento“ на почетку другог миленијума, када је у Републици Хрватској била остварена сарадња научне и алтернативне медицине, док се у другом делу, на основу методологије Мартина Лингса, даје интерпретативни приказ суфијског лечења као неконвенционалног начина лечења које у Босни и Херцегодини постоји паралелно с конвенционалном медицином. У раду се представља

суфијска пракса шејха Месуда Хаџимејлића, и то најпре његова породична традиција, затим приступ и начини лечења, пацијенти, болести и проблеми због којих су људи од њега тражили помоћ итд.

Јасмина Милановић (*Дом за нахочад Материнског удружења – узроци морталитета деце*) указује на значај Материнског удружења које је у Краљевини Србији и Југославији настојало да збрине напуштену децу најмлађег узраста, као и да заштити сиромашне и самохране мајке. Једно од значајних постигнућа Дома је то што је успео да смањи проценат смртности одојчади са првобитних 27% на чак 9%, захваљујући пре свега селидби у нову, наменски зидану зграду, као и великом ангажовању стручних лица. Материнско удружење је, такође, у великој мери подигло друштвену свест о положају жене у ондашњем друштву, у чему се огледа његов еманципаторски значај.

Историчарка уметности Драгана Ружић (*Историја и архитектура старих болница и апотека у Панчеву*) говори о првим лекарима (физикусима) у Панчеву и о низу здравствених здања: Контумац – карантин за путнике и робу (прва половина 18. века); Руски санаторијум Црвеног крста (1875); стара градска болница (1830–1836); Санаторијум др Алексића (1908); прве апотеке („Код црног орла“ (1792) и „Код Салватореа“ (1834), уз осврт на Гајићеву апотеку (1926–1927); парно купатило (1909) године. У анализи објеката, међу којима су и споменици културе, ауторка указује на одлике које сежу од поетике класицизма (који ревитализује античке стилове, попут дорског) до сецесије.

Историчари Ненад Нинковић и Горан Васин (*The First Encounter of Serbs with Smallpox Vaccination*) разматрају историјат вакцинације против великих богиња код Срба. Ова болест се, занимљиво је напоменути, појавила око 10.000 година пре Христа у северној Африци, а у 18. веку изазвала је велику смртност. У средишњем делу студије говори се о првом сусрету Срба с открићем вакцинације против великих богиња, и о напорима Стефана Стратимировића, митрополита и епископа Карловачке архиепископије, да се вакцина приближи Србима који су живели на територији Хабзбуршке монархије.

У раду Ане Мартиноске *Менталне болести као табу тема у савременој македонској књижевности (поводом романа Одбројавање Фросине Пармаковске)*, најпре се даје преглед савремених македонских аутора млађе генерације који у својим делима обрађују теме у распону од хомосексуалности и страха од одбацивања, преко насиља и малограђанског морала, па све до питања идентитета и актуелних политичких афера. Међу овим субверзивним ауторима налази се и Фросина Пармаковска, чији роман из 2017. године ауторка рада анализира, и то пре свега у духу родних и културолошких студија.

Љубица Анђелковић Џамбић (*Umjetnička reprezentacija bolesti kao otpora društvenom mainstreamu*) разматра схватање болести у аутобиографској поезији мултимедијалног панк уметника Ивице Чуљка, познатог као Сатан Панонски, и о функцијама болести у његовој изведби аутодеструктивног *body art*-а. У Чуљковом стваралаштву болест се поима као метафора изопштеништва и симбол другачијег сексуалног идентитета, а има и (ауто)терапијски учинак – представља услов за апсолутну слободу.

Јелена Вукићевић (*Рецепција забране пушења у земљама Балкана: случај Србије*) промишља на који начин је пушење у савременој Србији културно концептуализовано и какве су друштвене и политичке импликације таквог облика концептуализације. Рад је у основи дискурзивна анализа грађе коју чини најпре Закон о заштити становништва од изложености дуванском диму, затим његова медијска репрезентација, као и транскрипт седница Народне скупштине на којима се расправљало о Предлогу Закона, док се као теоријски оквир истраживања користи „говернменталистичка теорија ризика“. У материјалу који је анализиран доминантно је схватање по ком се пушење доводи у везу с недостатком или одсуством моралности.

Зборник затвара рад Ане Петровић Дакић (*Појмовне метафоре за болест – корпусни приступ*) у коме се именују и описују метафоре које се односе на болест, на основу примера уз Корпуса савременог српског језика Природно-математичког факултета Универзитета у Београду, мада су резултати истраживања потврђени на једнаком броју примера из корпуса *srWaC* (Serbian Web-based Corpus, тј. Корпус српског језика заснован на језику на интернету, који садржи примере с интернет страница с домена .rs). Утемељивши своју анализу на поставкама Душке Кликовац из студије *Метафоре у мишљењу и језику*, ауторка одређује болест као концепт који је овременен. Метафоре о болести класификоване су у три велике групе: метафоре које болест приказују као живо биће, као силу и као предмет, при чему све оне – што је и очекивано – готово увек имају негативну конотацију.

Зборник радова *Између здравља и болести: Поглед са Балкана* најпре показује да Удружење фолклориста Србије и у пракси, а не само декларативно, на веома плодносан начин као методолошки темељ за истраживање фолклора поставља управо трансдисциплинарност. Највећа вредност зборника је управо у интердисциплинарном приступу и методолошком плурализму који, свакако, у радовима почивају на научној утемељености и одговарајућим теоријским поставкама. Текстови у зборнику обрађују актуелне теме, прилазе им на узбудљив начин и иду у корак са савременим тенденцијама у хуманистици, задржавајући при томе оно најбоље од, условно речено,

традиционалног приступа. Уредница зборника Сања Лазаревић Радак у предговору, између осталог, истиче да „аутори текстова успевају да се приближе и неретко надмаше домене истраживања здравља/болести које су се протеклих шездесет година појавили у оквирима европских и америчких друштвених и хуманистичких истраживања медицине“ (6–7). Стога овај зборник представља изузетан допринос не само фолклористици већ и хуманистици уопште. Такође, ова књига је резултат и веома успешне међународне сарадње која, поред трансдисциплинарности, представља један од задатака који је Удружење фолклориста Србије пред себе поставило: заступљене су студије српских, али и македонских, пољских и хрватских стручњака. Коначно, читалац ових радова засигурно ће се и добро забавити – биће заинтригиран и испровоциран одређеним темама и увидима.

МА Магда Миликић
Институт за српску културу,
Приштина–Лепосавић
Е-пошта: magdamilic95@gmail.com

Примљено: 23. 4. 2021.
Прихваћено: 20. 5. 2021.

Приказ

Студија о симболици воде у јужнословенској усменој лирици

Ана Вукмановић, *У трагању за извир-водом: Сlike воде у јужнословенској усменој лирици*. Нови Сад: Академска књига, 2020, 292 стр.

У студији *У трагању за извир-водом: Сlike воде у јужнословенској усменој лирици* Ане Вукмановић осветљавају се традицијске представе воде у јужнословенској усменој лирици. Како се наводи у белешци, књига је резултат вишегодишњих ауторкиних бављења лирском поезијом и њених промишљања концептуализације простора, семантике и симболике воде Отуд се поједина поглавља књиге ослањају на делове ауторкиног магистарског рада *Вода у обредно-митском слоју народне лирике*, одбрањеног 2008. на Филозофском факултету у Београду, као и на делове ауторкине докторске дисертације под насловом *Значења и функције границе у свадбеној лирици*, одбрањене 2012. године на Филолошком факултету у Београду. Полазиште у овој монографији било је да се „прикажу културни концепти везани за простор, многозначност воде унутар просторних модела“, уз поштовање двострукости лирских песама – као „вербалног кода обреда и уметности речи“ (293).

Студија је издељена на седам поглавља: *Вода на почецима – света и песме*, *Песма о води – вода у језику усмене лирике*, *Фрагменти акватичких митопоетских представа*, *Водена граница*, *Животворна снага воде*, *Чиста и нечиста вода у усменој лирици* и *У сталном трагању*. У уводу ауторка прецизно излаже предмет проучавања и истиче да централни део корпуса чине песме забележене на територији данашњих држава – Србије, Хрватске, Босне и Херцеговине и Црне Горе, а коришћени су и записи забележени на подручју Словеније, Македоније и Бугарске. Корпус се састоји од шездесет и шест публикација (двадесет и седам антологијских издања, двадесет и једне збирке, девет перио-

дичних публикација и седам етнографских издања). Записи песама обухватају велики временски распон, од помена воде у стиховима који датирају из 1462, па до новијих, из првих деценија двадесетог века. На крају студије налази се преглед цитиране грађе који показује њену географску и културну разнородност.

Ауторка трагање започиње идејом да је вода елемент људског света и да човек с њом успоставља непосредан контакт, из чега проистичу различите представе о води – води као митском прапочетку, извору живота, бићу коме се обраћа у басмама, природној сили која поседује разарајућу моћ, међи оностраног и оностраног. Већ у уводном тексту јасно је подвучена двојака природа воде, а ауторка прилаже бројне примере из усмене лирике који потврђују да различити контексти или пак само другачија атрибуција могу маркирати значење које одговара тренутку или сврси певања. То води увиђању да вода има специфичну позицију и у бинарном поимању света, где јој је место одређено међусобно комплементарним опозицијама. За разлику од неба и земље који имају сталну позицију у простору (горе – доле), вода нема никакве просторне координате и немогућности, те се јавља и као подземна, надземна, међу облацима, што ауторки даје додатни материјал за изврсне закључке о суштинској двострукости и граничној семантици воде у традицијској култури.

Другим поглављем отвара се насловом најављено трагање за семантиком воде, чији ће путеви водити кроз различите пределе значења. Трагање у усменој лирици почиње у језику, где вода образује метафоре којима се структурира свет и постоји као део формула у песама. Ауторка подвлачи да се значење воде формира у интеракцији искуства и традицијске слике света којој конкретне песме припадају. Прва издвојена формула је управо формула из наслова студије – *извир-вода*, а посебна пажња је посвећена првом запису лирског фрагмента који садржи слику девојке на води. Бројни примери и брзо, готово у реченици, дат преглед формула од примера до примера, уз бројне аналогије и компарације – одликују ауторкин метод и стил излагања у овом поглављу, али и у нареднима. Преглед се наставља анализом формула: *мутна вода*, *златна вода*, *хладна вода*, *студена вода* и другима, чије се значење сагледава у различитим контекстима, при чему се истиче и значај импровизације народног певача и избора унутар једног парадигматског ланца. Ауторка осликава и систематично излаже сложене семантичке ситуације маркираних и немаркираних сталних епитета, закључујући да се формуле прилагођавају песама, да нису завршени процеси, већ процес сам у коме су све време активирани традицијски и други контексти. Засебан део другог поглавља посвећен је улози формуле воде у композицији песама где се, поред

осталог, истиче да формула може постати композициони принцип када, понављајући се, образује матрицу песме.

Након испитивања поетских речи и бављења сажетим и посредним изразом усмене лирике, ауторка, у трећем поглављу, осваја митопоетску причу отварајући предео акватичког хаоса, поделе на хаос и космос. Издвојено се анализира митопоетска слика дрвета света као метафора космоса у коме вода заузима своју лиминалну позицију извирући из корена дрвета света или пак окружујући космичко острво које израња из првобитног океана. Ауторка у одабраним примерима поступно раздваја међусобна преплитања митопоетске представе и могућег обредног контекста, не губећи из вида слојевитост значења и сложеност усмене лирике. Вода се у различитим лирским записима испољава као фрагмент слике космоса, на основу чега ауторка указује да је вода једна од основних тачака универзума и граница између овог и оног света у обредном контексту.

Митска потрага доводи и до сусрета са водом као бићем, чудовиштем које прождире људе. Имајући на уму да је првобитни хаос акватички, ауторка претпоставља да је представа о води као чудовишту старија од представе акватичког чудовишта. Усмена лирика воду не представља као неман, али ауторка налази примере сачуваних рефлекса жртвених ритуала. У прегледу водених бића у словенским народним веровањима, ауторка даје богат каталог како божанских бића, тако и зооморфних водених појава, чудовишта и човеколиких водених духова. Као носиоце посебно сложеног односа са водом, ауторка издваја виле које настају од снега или су росом задојене, имају моћ да прелазе успостављене границе, могу да водом лече или трују. У овом делу студије се нарочито исказују ауторкино изврсно познавање различите теоријске литературе, еклектицизам и повезивање сложених семантичких, симболичких и ритуалних аспеката воде.

Значајно место у трећем поглављу заузима ауторкино разлагање и поступна анализа мотива наплаћивања преласка у доњи свет. У усменој лирици је овај мотив трансформисан у мотив бродарине, а плаћање прелаза чува се у обредно-обичајној пракси свадбеног обреда. Даљу трансформацију мотива ауторка уочава у сватовским песмама у којима се граница светова моделује као препрека на путу, а млада пролази кроз симболичко искуство смрти и као залог будућности плаћа бродарину не би ли приступила новој породици. Ово запажање је вредно јер двоструко осветљава биће на граници, повезујући ову слику са смрћу, али и са поновним рађањем.

У четвртој поглављу *Водена граница*, ауторка разматра позицију воде између светова и наглашава значај људске перспективе посматрања. Како су представе о води у претходним поглављима

представљене као променљиве и условљене контекстом, тако су и водене границе несталне, повезane са емоцијама људи, сазнањима и доживљајима о свету који их окружује. Посебна пажња посвећена је идеји прекорачења граница у усменој лирици. Прелази су тумачени у склопу интегралних делова обреда, а јунаци и јунакиње се по завршетку ритуала враћају реалном, свакодневном свету измењених идентитета. У претходном делу, говорећи о песмама у којима се појављује слика копна окруженог водом, ауторка наводи мотив колевке из усмених успаванки не би ли дочарала значење микрокосмоса око којег протиче вода, односећи уроке. У четвртом поглављу на сличним примерима објашњава и слике прекорачених прелаза и илуструје их примерима из дечјих песама. Последично, долази до слике моста који се представља као прекорачена водена граница, а у односу на мост јунаци могу бити на прагу промене, промењени или да у односу на своје место спрам моста припадају свету људском или нељудском, горњем или доњем, мушком или женском, мртвом или живом. Поступним вођењем и тумачењем стихова, ауторка увиђа комуникацијску функцију слике моста и воде која се савладава и дефинише је као комуникациони канал који се отвара између два света.

Од почетка наслућивана временска димензија водене границе добија своје место у тумачењима Ане Вукмановић. Напоредно поставља јутарње одласке по чисту воду, обредна јутарња купања са забрањеним ноћним приступањима води и запажа да јутарња вода формира семантичко поље са соларним принципом и култном чистоћом, а ноћна – синоћна са хтонским и култном нечистоћом.

Темељно је преиспитана водена граница која одваја онострано од оностраног. Када простор преко воде подразумева оностраност, онда је то простор Другог или други простор. Ауторка наводи примере у којима простор преко воде може бити позитивно конотиран у сликама ишчекивања невесте, обредне поворке, али посебно истиче и она места у којима је граница непропусна и где се онострани свет представља као свет мртвих. На основу анализе различитих варијаната ауторка проналази да се у сликама утапања обликују богате представе лирских метаморфоза девојака у акватички пејзаж. Онострано је обојено темом смрти, а вода заборавља на изванредан начин превазилази смрт и прераста у симбол бесмртности. На завршетку поглавља, ауторка издваја слике савладаване воде као јединствене реализације проходне границе: копање бунара, прављење чесме, градње на води.

Наредно поглавље доноси развијену тему плодноне симболике воде у усменој лирици. Двострукоћ воде је и у овом поглављу тачка из које се грана даље трагање – вода носи одлике женског принципа рађања и мушког принципа оплодње када симболизује семе. Аутор-

ка зналачки отвара тему опште плодности преко слика бујања природе и сазревања девојке, подвлачећи законитост у којој вода доноси плодност и раст. У овом делу студије ауторка у фуснотама указује на етнографску литературу која додатно шири значења трагова које налазимо у усменој лирици.

У оквиру овог поглавља нарочито се издвајају песме за кишу – додолске, прпорушке, крстоношке, у којима вода има централну улогу. И киша у себи крије двоструку природу, те се у неким песмама дозива, а у другима се моли за њен престанак. Кишом као мотивом који повезује два семантичка поља везана за водени елемент – плодност и еротско искуство, ауторка долази до функције еротских мотива у лирским песмама, а у примерима које наводи уочава да се вода и еротско искуство симболички спајају у феномену границе, а тиме започиње откључавање умноженог опсега акватичких еротских метафора – мућење воде, заливање, пијење, разбијање суда и просипање воде. Тумачећи еротску симболику воде, ауторка поткрепљује претпоставке да се поетске представе граде моделовањем стварности и да се тим путем изграђују представе о лустративној снази воде у лирским песмама.

Шесто поглавље испитује симболички систем чисте и нечисте воде који се формира као културни конструкт повезан с култном чистотом и нечистотом. Ауторка издваја *воду неначету* и представља њен сложени просторни модел тако да још једном наглашава тему границе између два света. У сликама обредног купања и умивања ауторка изналази везу с љубавном магијом, што води даље разматрању теме о лековитој води која враћа девичанство, вида ране и лечи убоге.

Последње поглавље сажима пређени пут и рекапитулира уопришне тачке трагања за симболиком и значењима воде, њену амбивалентност, граничност и везу с различитим митопоетским представама. На крају, треба напоменути да је књига опремљена потребним научним апаратом: списком извора и литературе, резимеом на енглеском језику, индексом разматраних места из фолклорних текстова и белешком о књизи.

МА Марко Ђорђевић

докторанд на Филолошком факултету у Београду

Е-пошта: marko.j.djordjevic@gmail.com

Примљено: 15. 5. 2021.

Прихваћено: 1. 6. 2021.

Приказ

Певање из вика

Димитрије О. Големовић, Сања Радиновић, *Певање из вика: Методски практикум*. Нова Варош: Друштво за неговање традиционалног певања извика, 2020, 103 стр.

Четири године пре овог издања (2016), истраживач за кога не постоји немогуће, др Димитрије О. Големовић, спремио је књигу о специфичном облику старијег двогласног певања у Србији – певању из вика. Држећи се основних етномузиколошких постулата, сачинио је обухватан преглед певања које је чувени румунски етномузиколог Константин Браилоу означио као „певање кад се свет стварао“. Узимајући за озбиљно један од поменутих етномузиколошких постулата, Големовић се ту није зауставио него је заиста

и покушао да на одређени начин истраживано певање сачува од заборава, не само кроз издату књигу већ и кроз праксу – праксу каквом се, иначе медијски изузетно подржани, разни тзв. етно или world бендови и солисти заиста не могу похвалити. Тако су током 2017. и 2018. године настали семинари посвећени учењу певања из вика, организовани – а где другде – на самом изворишту, у Новој Вароши, уз помоћ локалног Друштва за неговање традиционалног певања извика, које је било и издавач поменуте књиге. Подухват је употпунила и колегиња проф. др Сања Радиновић с Факултета музичке уметности у Београду, чији су не само етномузиколошки већ и извођачко-педагошки квалитети у овој сарадњи дошли до пуног изражаја.

Искуства из радионица народног певања преточена су у књигу која је пред нама. На укупно 103 стране представљене су основне особине певања из вика, методологија учења, као и богати прилози с нотним примерима, фотографијама с радионица и дискови са звучним и видео-примерима. Свакако, није изостао ни списак релевантне литературе са укупно 30 примењених извора што, с обзиром на тематику и карактер практикума, заиста представља завидну бројку.

Први део (до стр. 15) посвећен је основним карактеристикама певања из вика, и у суштини представља резиме поменуте књиге изда-

те три године раније. Повезаност ових издања постаје још јаснија када се зна да је оригинални наслов прве верзије практикума био *Певање из века 2*, односно био је замишљен као директан продужетак или допуна првом делу. Аутори су се, међутим, одлучили за нешто другачију концепцију, па је тако и финална верзија добила нешто измењено име, што је свакако утицало и на садржину. Сви се сећамо часова историје музике још из средњих школа и увек смо се питали која је њихова сврха. Постајући врхунски музички интерпретатори и/или научници, и те како смо схватили неопходност сазнавања и дефинисања контекста стварања и бивствовања одређених (музичких) појава. Без њих једноставно нисте комплетни и не можете никако творити, барем не на примерен начин. Сања Радиновић и Димитрије Големовић, пошавши од овакве премисе, за почетак књиге одабрали су јасно и језгровито дефинисање специфичног певања доброг дела западне Србије, брижљиво га представљајући без оних елемената који би могли оптеретити текст намењен пре свега (будућим) извођачима. Тако су свесно изостављени иначе изванредни закључци из прве књиге (2016) који се тичу интонационих особености, препуштајући их новостеченим искуствима будућих извођача – читалаца овог практикума. Заиста, избегнуто је свако оптерећење подацима који би могли можда и збунити заинтересоване, а које ће свакако научити током практичне примене књиге. Читав први део је поткрепљен изврсно одабраним примерима на приложеним дисковима, као и нотним примерима. Чак и да се практикум не користи у замишљене сврхе, и да нема ничега у њему осим првог дела и приложених примера, био би изузетно вредан извор и збирка особеног народног знања.

Ако први део практикума схватимо као својеврсан увод, пре свега у контексту настајања и живљења једне традиције у процесу нестајања, други део (стр. 17–27) полази од принципа тзв. народне педагогије – појашњава и приказује ефективну методу учења. На почетку можда и изненађујуће делује истицање заједничке методике учења традиционалног и „класичног“ певања, но иако прва врста наизглед не поседује утврђени систем учења, и те како се основне ствари могу учинити заједничким. Аутори овде посежу за својим богатим извођачким искуством – Сања Радиновић је била (између осталог) чланица групе *Моба* и реализовала с њима први албум групе, док је Димитрије Големовић и студирао соло-певање, често наступајући и по светским сценама. Оваква синергија могла је само изнедрити ауторитативан, јасан и надаре применљив практикум. За основе учења певања аутори узимају, као у „класичном“ свету, технику дисања и поставку гласа. Имајући пред собом и практично остварене резултате и методе, надоградили су ове основе властитим искуством с радионица,

а резултат је импресиван. На једноставан, схватљив начин свакоме се пружа прилика да урони у свет аутентичне старе певачке традиције, која је по својим особеностима један од означитеља наше народне културе. Нарочито се издваја одељак о учењу/извођењу мелодије и полифоних техника (од стр. 23), при чему се теоријске основе дате у првом делу књиге вешто доводе у везу с праксом учења. У том смислу, аутори издвајају две посебне методе, практичну (прикључивање ученика изворним певачима) и методу учења према аудио-записима. Занимљиво је да су аудио-снимци сачињени тако да су певачи раздвојени у стерео-пољу, један је на снимку лево, а други десно, па се тиме њихове (различите) деонице јасно чују, што је ученицима од велике помоћи. Једна од особености певања из вика јесте да се оно остварује у најтешњој сарадњи певача, па веома често делује сливено, а у слушању се деонице јако тешко могу одвојити, но на овај начин аутори су омогућили слушаоцима јасну слику гласова.

Овакве „ситнице“ само говоре о промишљености читавог подухвата. У систему који су поставили Радиновићева и Големовић једноставно нема пропуста, па су тако одабрани и дати и примери. Сачињен је 21 нотни запис, на начин разумљив и аматерима, а који у садејству с приложеним компакт-диском (са снимцима истих нумера) представља заиста и језгро како ове врсте певања, тако и основне идеје аутора – а то је „живо“ очување једне традиције. На посебном видео-диску приложени су и снимци са семинара, да читаоци ближе доживе атмосферу ових сусрета. У временима када се, због свеprisутних процеса глобализације, полако губе обележја националног, особено преко процеса нестајања традиционалног, овакав приступ и резултат заслужују искрен аплауз. Не само што је овековечено певање из вика, него му је дат и нови живот, кроз све оне заинтересоване којима ће овај практикум стићи до руку и чији ће гласови одзвањати на вековне начине кроз будућност. А надамо се заиста да их неће бити мало.

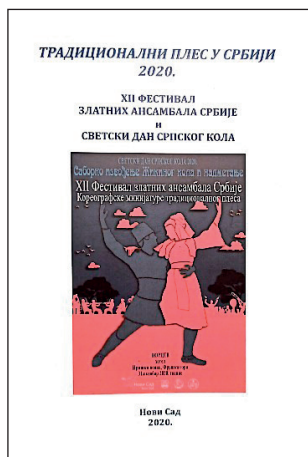
проф. др Младен Марковић,
Катедра за етномузикологију,
Факултет музичке уметности
Универзитета уметности у Београду
Е-пошта: mladenmarkovich@gmail.com

Примљено: 11. 6. 2021.
Прихваћено: 15. 6. 2021.

Приказ

Књига о манифестацијама посвећеним Светском дану Српског кола

Традиционални плес у Србији 2020. XII Фестивал златних ансамбала Србије и Светски дан Српског кола. Ур. Селена Ракочевић. Нови Сад: Савез културно-уметничких друштава Србије: Српско културно-уметничко друштво „Железничар“, Фолклорни ансамбл „Вила“, 2020, 160 стр.

Укључивање талентованих појединаца из шире јавности у разне активности очувања нематеријалног културног наслеђа од кључног је значаја за опстајање културе и традиције једног народа. Управо је публикација *Традиционални плес у Србији 2020. XII Фестивал златних ансамбала Србије и Светски дан Српског кола* пример овековечења оваквих стремљења. Повод за њен настанак представљају две манифестације посвећене традиционалном плесном наслеђу које су одржане 31. октобра 2020. године у хотелу *Норцев* на Фрушкој Гори. Жеља аутора ових пројеката, Селене Ракочевић и Милорада Лонића, била је да премијерно изведена коре-

ографска дела у оквиру *Фестивала златних ансамбала Србије*, као и подаци о надигравању у извођењу *Српског кола* на манифестацији *Светски дан српског кола*, буду забележени и доступни широј јавности.

У предговору *Прилог за историографију плесне традиције Србије*, етнокореолог проф. др Селена Ракочевић подсећа на повод настанка ове публикације. Манифестације су одржане уз поштовање свих превентивних мера, па је обезбеђено „непрекинуто трајање традиционалног плесног израза у Србији“ и стимулисање појединаца, како у кинетичком варирању *Српског кола*, тако и у његовој кореографској адаптацији. Објављивање књиге и спровођење поменутих манифестација омогућено је захваљујући Савезу културно-уметничких друштава Србије, Фолклорном ансамблу „Вила“ и СКУД-у „Железничар“. Посебно је значајно што су поменуте манифестације, као и књигу, идејно и финансијски подржали Министарство културе и информисања Ре-

публике Србије и Градска управа за културу Града Новог Сада. Ауторка затим упућује читаоце у процес пријављивања кореографске минијатуре у оквиру којег је, поред биографије аутора, требало приложити и видео-запис у mp4 формату, писано образложење кореографске идеје, писане податке о музичкој подлози (назив одабраног репрезента *Српског кола*, одређење географског порекла одабране мелодије, имена аутора, извођача и/или музичког аранжера), либрето с описаним улогама извођача у минијатури, као и писано образложење сценског костима и улоге реквизита у кореографији ако су они коришћени. Посебну озбиљност и посвећеност организатора показује и ангажовање Константина Костјукова, дугогодишњег директора Балета Народног позоришта у Београду, као јединог члана жирија за такмичење кореографских минијатура, који је од изведених четрнаест одабрао најбоље.

У предговору је описан и процес пријављивања за надигравање у извођењу *Српског кола* и дат је кратак преглед овог такмичења у претходним годинама одржавања манифестације, на основу кога се може уочити њен напредак. Након уписивања кинетичког-формалног типа *Српског кола* на репрезентативну листу нематеријалног културног наслеђа човечанства у Унеску 2017. године, настао је и први повод за одржавање надигравања за које је наредне, 2018. године, одабрана историјски најрелевантнија мелодија традиционалног плеса *моравца* у аранжману Драгана Наранчића.

На исту мелодију 2019. године такмичило се 34 извођача из осам културно-уметничких друштава, а њима су се придружили и појединци с других образовних институција, попут Факултета музичке уметности из Београда и Факултета спорта и физичког васпитања из Ниша. Те године је квалитет извођења оцењивао стручни жири у саставу: етномузиколог проф. др Димитрије Големовић, кореограф Драго Кеџман, слободни уметник Слободан Тркуља, етнокореолог МА Здравко Ранисављевић и лауреат претходног такмичења Наталија Стојковић. Из свега приказаног стиче се утисак велике посвећености организатора у намери да поменути манифестација заживи и да на тај начин промовише *Српско коло* као виталан симбол српског националног идентитета, док подаци о броју учесника и релевантним члановима жирија, праћени фотографијама, сведоче о великом интересовању и напретку који је манифестација остварила за само годину дана.

У опсежном уводном тексту *Камерни плес и кореографска минијатура у вербалним наративима* Милорад Лонић подсећа на главни циљ идејног творца фестивала – Савеза културно-уметничких друштава Србије. Од свог оснивања (на Сретење, 15. фебруара 2016), Савез активно подстиче неговање традиционалне уметности и свесрдно помаже својим члановима, имајући у виду оскудне услове у којима су

руководиоци и чланови фолклорних ансамбала често принуђени да стварају. Лонић напомиње да је књига намењена „свима који раде у сфери културе, који имају уплива у културна збивања и који желе да своје стваралачке способности и знања прошире и у оквиру ове области“, што говори о жељи да ова публикација дође до што већег броја људи различитих интересовања и склоности, а потврђује основни циљ свих учесника у овој публикацији. Потом Лонић појашњава термин 'камерни плес' као значајну форму кореографског стваралаштва, уз позивање на домаћу и инострану релевантну литературу, као и примере кореографија камерног плеса познатих српских кореографа попут Олге Скворан, Бранка Марковића и Добривоја Путника. Иако постоје наведени примери камерног плеса у стваралаштву доајена из области сценског фолклора, одлике и естетска суштина овог сегмента плесне уметности нису биле предмет ширих теоријских разматрања у домаћој научној јавности, па је утолико значај овог прилога већи.

У наставку Лонић издваја опште карактеристике поменуте форме кореографског стваралаштва. Мали број плесача (до десет), снажне црте индивидуалности у извођењу сваког појединца, сажет кореографски језик, као и одабир значајне теме омогућавају да се овај плесни жанр с поменутиим карактеристикама успешно пореди с кратком причом у литератури, минијатуром у скулптури или кратким драмским облицима хумора и сатире. Плес се реализује, како аутор наводи, „у једном догађају и једном даху“, док су његове карактеристике дефинисане либретом. Наведени теоретски постулати камерног плеса свакако не исцрпљују све могућности његовог кореографског уобличавања, чега је и сам аутор свестан, управо због великог креативног потенцијала „кореографа-ствараоца“ и „извођача-плесача“. Ипак, изнете теоретске поставке су засигурно добра полазна основа за даља промишљања и подстрек за дијалоге међу ствараоцима оваквих уметничких дела.

Посебно значајан сегмент односи се на савете будућим кореографима камерног плеса и извођачима ове форме које Лонић пружа на основу свог богатог теренског, сценског и стваралачког искуства на пољу кореографисаног фолклора. Међу њима се посебно издваја онај којим аутор поручује „кореографима-ствараоцима“ да је пре самог рада на плесу потребно анализирати драматургију музичке пратње и њених фраза, те однос између експозиције, развоја и расплета. Наведено упућује да сарадња између кореографа и музичког аранжера, односно руководиоца народног оркестра не сме изостати. Аутор указује и на појединости које се тичу како поменутих форми плесног стваралаштва, тако и свих осталих, а то су значај костима, маски, реквизита и сценске шминке, чију важност у сценском фолклору, за разлику од

других плесних и драмских форми у којима су они вишевековна пракса, аутори често преvide.

Знатну пажњу Лонић је посветио кореографској минијатури, осврнувши се најпре на поделу камерног плеса према кореографској пракси у земљама руског културног утицаја, на основу које се он може реализовати као кореографска минијатура или камерни ансамбл. Управо је прва форма, кореографска минијатура, обележила прошлогодишњи *Фестивал златних ансамбала Србије*, и мада је то најмања плесно-сценска целина, према речима аутора, она захтева „мајсторску вештину у развијању форме“. Као смернице будућим ствараоцима, на овом месту аутор наглашава четири главне компоненте кроз које се остварује уметнички процес: либрето, кореографску драматургију, музичку драматургију и сценско-уметничку форму „која уметнички уобличава реализацију камерног плеса“.

На крају аутор напомиње да је основни циљ текста да подстакне неопходну комуникацију у вођењу дијалога везаних за различита питања из области сценске примене фолклора. Поред тога, осврт на главна теоријска полазишта имао је за циљ да се укаже на њихову универзалну вредност, али и да се кореографске минијатуре одреде не као мешавине плесних дијалеката, већ као јединствене форме плесно-сценског изражавања. Посебно је значајно упозорење аутора на опасност од хибридности у култури, коју данас у области сценског фолклора Србије, према његовом мишљењу, промовишу некреативне групације. Аутор износи став да би уметници своје стваралаштво требало да граде на начелу оригиналности коју ће онда уклапати с различитим уметничким жанровима и формама. Управо форма кореографске минијатуре прави је пример поменутих идеала који ће успешно на уметнички начин презентовати наше културно наслеђе, али и приближити га савременом човеку.

Након предговора и уводног текста, прво поглавље ове књиге садржи либрета, односно наративе за кореографске минијатуре традиционалног плеса. Приказано их је укупно шеснаест, од којих либрето једног аутора, Јанка Димитријевића, представља додатак с обзиром на то да његово остварење публика, нажалост, није имала прилике да види. Уз приложених четрнаест либрета кореографија које су приказане у такмичарском делу програма, објављен је и либрето аутора Јарослава Кришке, чија је минијатура изведена ревијално. Све наративе прати по неколико фотографија са самих премијерних извођења, као и кратке биографије аутора с именима извођача који су је интерпретирали.

Летимичним погледом на наслове либрета распознају се теме које су инспирисале ауторе. Међу њима има асоцијација на старе српске свадбене обичаје (*Даривање невесте у Шабачкој Посавини – Мач-*

ви), српску историју (*Тамо далеко, Час мачевања*), али преовлађујући мотив је љубав (*Волело се момче и девојче, Ми причамо истим колом, Ој, девојко роде, дај ми мало воде, Љубавна дилема* итд.). Посебно су се издвојила два либрета кореографских минијатура Милорада Лонића: *Старовремско коло* (бр. IV) и *Три сестре* (бр. XIV). Минијатура *Старовремско коло* издвојила се по томе што је осмишљена за једног солисту, а премијерно ју је на фестивалу извела Јована Лазић, чланица Фолклорног ансамбла „Вила“ из Новог Сада. Као што је у либрету наведено, основу дела чини синкретична форма фолклорног стваралаштва – солисткиња започиње свирком на фрули, затим наставља певаним стиховима, након чега започиње плес прожет варијацијама кинетичког-формалног типа *кола у три* уз музичку пратњу велике свирале с гутуралним начином свирања, као звучном асоцијацијом на наслеђе источне Србије. Идеја кореографске минијатуре *Три сестре* инспирисана је мотивом сестринске љубави и ритуалом даривања цвећа води. Младалачки дух и сестринску љубав надопуњују костими на којима доминирају бела боја и мотиви с традиционалних ношњи. У покретима и на костимима плесачица приказаним на фотографијама огледа се једна од ауторових идеја – спој класичног балета с традиционалним плесним мотивима карактеристичним за подручје Србије и Балкана. Ова кореографија је једна од награђених Лауреатом II категорије.

Друго поглавље књиге посвећено је надигравању у извођењу *Српског кола*, којем су претходила предтакмичења у неколико регионалних центара широм Србије (Београд, Ниш, Владичин Хан, Краљево, Нови Сад). На њима су имали прилику да се такмиче и плесачи из околних градова и да се на тај начин пласирају на централно такмичење у оквиру манифестације *Светски дан Српског кола*.

Имена лауреата и добитника награда на такмичењу у извођењу кореографских минијатура и *Српског кола* изнета су у трећем поглављу. Листу учесника прате фотографије награђених с члановима жирија. На такмичењу у извођењу кореографских минијатура једна награда додељена је Лауреатима I степена, две награде Лауреатима II степена, три награде Лауреатима III степена, као и једна награда за интерпретацију. У случају надигравања у извођењу *Српског кола* додељене су по две награде у мушкој и женској конкуренцији за *златно, сребрно и бронзано колаче*.

Наредно поглавље садржи попис учесника манифестација *XII Фестивал златних ансамбала Србије и Светски дан Српског кола* за 2020. годину. Заједно с члановима шеснаест културно-уметничких друштава из целе Србије, као и са свим гостима, новинарима, стручним тимом и организаторима, на овој манифестацији је дало допринос укупно 126 учесника, што је и највећи број од када се она одржава.

Пето поглавље, *Одјеци у медијима*, испуњено је фотографијама које показују широку медијску пропраћеност ових дешавања у многим релевантним емисијама, штампаним листовима, као и интернет порталима. Међу њима се свакако издваја гостовање Милорада Лонића и Константина Костјукова у Јутарњем програму Радио телевизије Србије, критички приказ др Селене Ракочевић у Културном додатку дневног листа *Политика*, али и чланак на интернет страници Министарства културе и информисања Републике Србије. Изузетна медијска покривеност ових манифестација не чуди с обзиром на то да је реч о догађају од националног значаја.

У поговору др Славољуб Узуновић на поетичан начин указује на значај ових манифестација и потцртава важно присуство младих људи на њима. Аутор подсећа да је главни циљ организатора неговање и развијање стваралаштва у области приказивања традиционалног културног наслеђа, сценске и музичке културе, као и окупљање културно-уметничких друштава и фолклорних ансамбала из целе Србије. Наглашавајући кључне карактеристике манифестација, Узуновић подсећа на мотиве који су инспирисали ауторе кореографских минијатура, али и на циљ аутора ове публикације да сва приказана уметничка дела на штампаном медију стекну „вечни живот“.

Целокупна публикација одаје жеље њених аутора за што бољом репрезентацијом нашег културног наслеђа, што није нимало лак задатак. Поред тога што издање садржи фотографије које помажу читаоцу да доживи дух и атмосферу с ових такмичења, књигу прати и компакт-диск с видео-записом манифестација.

Публикација *Традиционални плес у Србији 2020. XII Фестивал златних ансамбала Србије и Светски дан Српског кола* намењена је стручњацима у области традиционалне плесне уметности, али и свим љубитељима традиционалног наслеђа. Сигурно је да ће она етнокоореолозима и ствараоцима кореографија традиционалних плесова отворити прегршт нових тема за промишљање, али и редефинисање тренутних постулата у вези с традиционалним наслеђем, посебно у домену кореографисаног фолклора. За све остале, она је путоказ у спознаји сопственог националног идентитета путем *Српског кола* и инспирација за непрестано очување овог плесног обрасца.

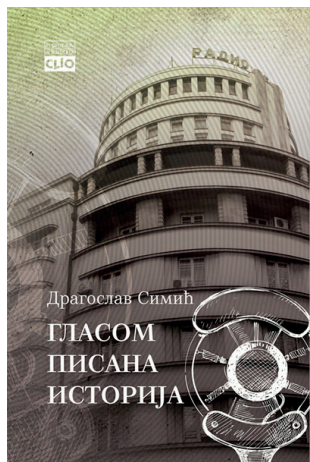
Анастасија Живковић
Катедра за етномузикологију,
Факултет музичке уметности
Универзитета уметности у Београду
Е-пошта: anjazivk@gmail.com

Примљено: 6. 5. 2021.
Прихваћено: 20. 5. 2021.

Приказ

Усмене историје у избору Драгослава Симића

Драгослав Симић, *Гласом писана историја*, Београд: Слио, 2018, 634 стр.

Драгослав Симић, новинар и дугогодишњи уредник документарног програма Радио Београда 2 и емисије *Говори да бих те видео*, свој богати архив „усмене историје снимљене микрофоном“ учинио је доступним на дигиталној платформи *Аудио и фото архив Симић* (<http://www.audioifotoarhiv.com>), где се налазе снимци Симићевих документарних емисија под насловом *Књиге које говоре*. Они садрже различите врсте сведочења Симићевих сабеседника о историјским и културним збивањима 20. века, причања о животу и свакодневици, те њихова сагледавања прошлих и актуелних политичких догађаја.

Своју трајну заокупљеност документарним материјалом Симић је преточио и у публицистички рад – објавио је више књига, сам и у коауторству, а већина их је заснована управо на личним сведочењима: *Женски логор на Голом отоку*, у коауторству с Бошком Трифуновићем (1990), *Раскол у етеру – Српски радио програм Николе Косића у Америци, Милвоки, 1952–1982* (2006), *Аутобиографије уживо од Слободана Јовановића до данас* (2007), *Дражесни КГБ, јави се* (2009). Симић је сарађивао и на књизи сведочења *Шездесет осма – личне историје*, коју је приредио Ђорђе Малавразић (2008), а писао је и фељтоне и новинске чланке. За књигу *Гласом писана историја* (2018) добио је Награду „Жика М. Јовановић“ Удружења новинара Србије.

Симићева књига *Гласом писана историја* представља избор приређених транскрипата звучних записа који су снабдевени кратким коментарима о саговорницима и околностима у којима су интервјуи начињени, каткад и с њиховом биографском скицом. У укупно четрдесет поглавља нижу се разговори с познатим и мање познатим личностима из различитих сфера јавног живота, науке, уметности, културе. Окосницу разговора најчешће чине самосвојне и узбудљиве животне судбине људи који су се задесили у ратним вихорима – у Првом и Другом светском рату, заробљеништву, логорима

или у неким другим ванредним околностима, где се личне исповести прожимају с историјским сведочењима. Или су пак сабеседници говорили о свом односу према професији, науци, уметности, често уз критичко сагледавање савремености, политике, начина функционисања режима, разних идеолошких, верских, просветно-образовних, филозофских и других питања. С појединим саговорницима Симић је више пута разговарао те је могао да пружи више података о њиховом животу и да их живо портретише. У таквим случајевима за књигу је изабран репрезентативни део интервјуа или неколико фрагмената који се фокусирају на најдраматичнија збивања. Рецимо, одељак о Игњату Цвјетковићу „Босанцу“ (1910–2005) доноси одломке из његовог животописа, који Симић оцењује као „прави усмени роман“. Одељак обухвата Цвјетковићева сећања на трауматично сазнање о очевој погибији на Солунском фронту, затим сећања на горак живот и сиромаштво у детињству, надничење, тешке породичне околности и женидбу. Целокупан тонски снимак доступан је у едицији *Књиге које говоре*, како се може видети на платформи *Архив Симић*. Нешто дужи, мада такође фрагментаран јесте одељак о сећањима Петра Јовића (1894–2000) на детињство, школовање и службовање, затим интернацију, принудни рад у Арадској тврђави са још шест хиљада људи из Босне и Херцеговине, и потом исечци о Јовићевом боравку на фронтима у Галицији, у добровољачком одреду у Одеси и борбама у Добруци. Упркос томе што су дата у изводима, оваква сећања имају велику документарну вредност и значајна су за проучавање друштвене и политичке историје и социологије свакодневног живота.

Ратна и поратна збивања су окосница и других разговора и о њима су, из различитих перспектива, говорили принц Томислав Карађорђевић (1928–2000); Ване Ивановић (1913–1999), атлетски репрезентативац Краљевине Југославије, бродовласник и филантроп; др Анка Матић (1911–2004), активисткиња Комунистичке партије Југославије која је пре Другог светског рата у Паризу помагала југословенским добровољцима у Шпанији да се врате у домовину; Александар Фреди Мошић (1919–2012), Јеврејин, студент Техничког факултета у време Другог светског рата, који преко италијанских логора успео да се прикључи Народноослободилачкој војсци као морнарички артиљерац; Велизар Вучковић (1915–?), поручник авијације Војске Краљевине Југославије, који је сведочио о бомбардовању у Страцину 1941; Миле Миличевић (1935–2014) из Баба, кога су као дечака четници претукли и начинили доживотним инвалидом јер његова мајка није хтела да ода рањене партизане које је скривала; Миљуша Јовановић (1917–1991), којој су ампутирали промрзле ноге после Игманског марша 1942, и чијег су брата, генерала Арса Јовановића, начелника Врхов-

ног штаба партизанске војске Југославије, убили 1948, а њу осудили на голооточки логор; Никола Косић (1907–2004), мајор Војске Краљевине Југославије и један од организатора пуча 27. марта 1941. године. Искуства ратних збивања похрањена су у сећањима других саговорника који су евоцирали успомене на поједине значајне личности, нпр. Жарка Поповића (1896–1989), пуковника и шефа Првог обавештајног одељења Генералштаба Војске Краљевине Југославије и војног аташеа у Италији 1933, чија сећања је снимео историчар Драгослав Ђорђевић 1972, а Ђорђевића је интервјуисао Симић 2001. године.

Осим што су се кроз личне судбине дотицали опсесивних тема ратова и ломова у предратној и поратној српској и југословенској историји, поједини Симићеви саговорници говорили су и о дисидентству и емиграцији – Десимир Тошић (1920–2008), Михајло Михајлов (1934–2010); о Титу – Будимир Лончар (1924). Неки су осветлили и мало ведрије стране друштвеног и културног живота. Тако, о сусретима с Николом Теслом сведочили су Милош Тошић (1893–1991) и Живадин Стевановић (1903–1981). Мирослав Никитовић (1913–1998), новинар *Политике*, описао је свој рад у криминалистичкој рубрици ових новина 1935–1936. године. Јованка Јовановић (1921–2013), чији је снимак говора на Десетом свесловенском соколском слету у Прагу 1938. сачуван у Радио Прагу, говорила је 2011. године о соколству и друштвеном животу младих Земунаца уочи рата и окупацији. Генијални диригент, композитор и џез музичар, Војислав Бубиша Симић (1924), говорио је о свом животу и стасавању у свету музике, уз низ разних анегдота. Предраг Гојковић Цуне (1932–2017) је, уз гитару, говорио о свом животу и музичкој каријери. О свету књижевности и уметности говорили су Мина Ковачевић (1935–2013), песникиња; Јанко Хркаловић (1913–1992), чувени књижар и антиквар; Сретен Божић Вогнар (1932), писац, емигрант, путник; Југослав Влаховић (1949), карикатуриста и професор на Факултету примењених уметности у Београду; глумице Ита Рина (1907–1979) и Ксенија Јовановић (1928–2021); слободни уметник, редитељ, емигрант Шањи Келемен (1954–2016); песници и академици Љубомир Симовић (1935) и Матија Бећковић (1939).

У последњем делу књиге нижу се теме везане за распад Југославије и ратове, санкције, избеглице, бомбардовање Србије, за политички, друштвени и интелектуални ангажман појединца, о којима сведоче људи различитих професија: новинарка Милица Лучић Чавић (1938–2013), психијатар и политичар др Јован Рашковић (1929–1992), универзитетска професорка из Сарајева Влатка Крсмановић (1949–1995), историчарке Латинка Перовић (1933) и Дубравка Стојановић (1963), легендарни професор опште књижевности и преводилац Рашко Димитријевић (1898–1988), оснивач Катедре за скандинависти-

ку на Филолошком факултету у Београду и носилац Ордена витеза краљевског реда Поларне звезде за заслуге у унапређењу шведске културе, наш прерано преминули професор Љубиша Рајић (1948–2012), те филозоф и социолог др Ђуро Шушњић (1934) и публициста и познавалац верских тема Живица Туцић (1952–2015). У посебним одељцима дати су интервјуи с морнарима с југословенског брода „Дурмитор“ који је био блокиран у балтиморској луци због санкција (30. 5. 1992. године увео их је Савет безбедности Уједињених нација), и интервјуи с мештанима села Прекале на Косову и Метохији, који су јула и августа 1988. године огласили да хоће да продају своје село.

Поменути сабеседници Драгослава Симића на особен начин осветлили су разноврсне теме везане за српску и југословенску прошлост у протеклих стотину и више година. Теме се међусобно укрштају и преплићу, ткајући таписерију једног нестабилног и турбулентног историјског доба, па се управо у њиховој мотивској разноврсности, као и драматичности и емотивности непосредних сведочења, испољава значај ове књиге. Животне историје сабеседника, у исто време оригиналне и типичне за време на које се односе, плене својим аутентичним изразом. У извесним случајевима могли би се пожелети мало прецизнији коментари о саговорницима и контексту, као и назнаке о уделу у интервјуима самог Симића, будући да је интервју сараднички подухват и да новинар својим питањима, исто као истраживач на терену, обликује ток разговора.

Почетна страна сајта Аудио и фото архив Симић <http://www.audiofotoarhiv.com/>

Одличну допуну књизи несумњиво чини сајт *Архив Симић*, где се могу наћи тонски записи, у целини или одломцима, уз одговарајуће објављене разговоре. Уз документарне звучне и видео снимке, на сајту се налазе и фотографије, одломци из историје Радио Београда, интервјуи, кратке приче, снимци предавања и разни други занимљиви материјали, које аутор редовно допуњује и унапређује. *Архив Симић* је, иначе, по себи јединствен лични подухват, заснован на огромном ентузијазму аутора и његовој свести о значају документарног материјала за јавну меморију о Србији и Југославији. За разлику од сличних архива у иностранству, који су подржани званичним јавним политикама, образовним стратегијама и средствима опредељеним из државних установа или приватних фондација за одговарајуће дигитално складиштење и доступност, *Архив Симић* нема ни државну, ни институционалну материјалну подршку какву без сумње заслужује, што у ери дигитализације делује несхватљиво, па и апсурдно. Самим тим Симићев сајт, као особен културно-историјски мозаик, улази у домен нематеријалног културног наслеђа, које ваља трајно заштитити и промовисати.

Књига *Гласом писана историја Драгослава Симића*, уз сајт *Архив Симић*, значајна је и за научна истраживања. Мада је усмерена ка широкој читалачкој публици, књига ће бити добродошла стручњацима као допуна постојећим изворима и додатно сенчење специфичних питања микроисторије, друштвених прилика, нарави, свакодневице, психологије, обичаја, па и као извор појединих фолклорних облика, и као књижевни извор аутобиографско-мемоарске наративе. Сведочанства саопштена у књизи осветљавају на свој начин једну узбуркану епоху, препуну супротности, преокрета и трагичних догађаја, будући да су у казивањима историјска збивања пропуштена кроз призму појединачних искустава људи различитих профила, па се ствара утисак да су и сећања и искуства збијена и концентрисана. Посебну вредност има то што су Симићеви сабеседници говорили искрено, уверљиво, језгровито, а пре свега аутентично. Драгославу Симићу припадају заслуге што је те записе снимиио, одабрао, приредио и представио јавности, те учинио доступним на свом сајту *Архив Симић*, чиме је обогатио наша сазнања о прошлости и људским судбинама.

проф. др Соња Петровић
Филолошки факултет Универзитета у Београду
Е-пошта: sonja.petrovic@fil.bg.ac.rs

Примљено: 15. 5. 2021.
Прихваћено: 1. 6. 2021.